

JIRÍ DIAMANT

K OTÁZCE OBJEKTIVNÍHO ZJIŠŤOVÁNÍ EMOČNÍ VYSPĚLOSTI

I. Ú v o d

Jedním ze základních znaků při objektivním posuzování osobnosti je emocionalita. Zpravidla se snažíme zaměřeným rozhovorem, projektivními zkouškami, po případě jinými psychologickými metodami zjistit převažující náladu dané osoby, její emoční stabilitu či labilitu, přítomnost záporných emocí a jejich intenzitu. Klinický psycholog však bývá často postaven před úkol objektivně posoudit emoční vyspělost zejména v souvislosti s projevy infantilizmu, emoční nezdrženlivosti a jinými známkami citové nevyspělosti.

Emoční vyspělost lze chápat jako úroveň emočních projevů, která odpovídá věku a mentální úrovni daného jedince. Citový vývoj směřuje k dosažení emoční zralosti, která je jedním ze znaků harmonicky vyvinuté osobnosti. Saul [23] uvádí základní znaky emoční zralosti, které jsou výsledkem nerušeného vývoje osobnosti. Jsou to: nezávislost na rodičích, odklon od přílišného lpění na darech a malé radosti z rozdávání; oproštění od pocitů méněcennosti, egoismu a soupeření; socializace a zdomácnění, které se projevuje tvorbou norem, ideálů a svědomí; přiměřený vývoj sexuálních pocitů, oproštění od hostilní agresivity; pevný smysl pro realitu; pružnost a přizpůsobivost. Je-li emoční vývoj náležitě dovršen, pak „je dospělý člověk převážně nezávislý a odpovědný s malou potřebou regrese, obdarovává druhé a je produktivní, je však dosud schopen se uvolnit a normálně přijímat; je spíše kooperativní než egoistický a soupeřivý, žije v poměrně harmonii se svým svědomím, jež se snadno doplňuje se zralými city a chováním. Jeho sexualita je netlumená, je spojena se ženěním a odpovědnou produktivní aktivitou sexuální a sociální, jeho hostilita vůči ostatním a vlastní osobě je minimální . . . jeho přístup k realitě je jasný a nezkažený emočními stigmaty z dětství a osvobozený od dětských vzorců chování, je diferencovaný a vysoce přizpůsobivý. Mezi mnohými výsledky takového vývoje je minimální úzkost“. Podle Mitrana (cit. podle 14) má emoční zralost úzký vztah k citové stabilitě.

Zevšeobecníme-li tyto poznatky, můžeme emoční vyzrálost charakterizovat:

1. jako oproštění od záporných citů, které brání individu v adekvátním přizpůsobování prostředí,
2. jako vývoj k samostatnosti a nezávislosti, jakož i k relativní stabilitě chování,

3. jako vývoj k adekvátnímu a pružnému přizpůsobování k prostředí, a

4. jako sexuální vývoj, směřující k náležitému citovému vztahu k potomstvu.

Poruchy emočního vývoje mají vždy za následek poruchu přizpůsobivosti, maladaptivitu, jež je v úzkém vztahu k neuroticismu [6, 11]. Tyto poruchy mohou být způsobeny exogenně (na příklad při emoční deprivaci), nebo endogenně (zdeděné dispozice) a mohou ve svých důsledcích vést k akutním nebo chronickým psychickým alteracím.

Cílem emočního vývoje je diferenciacie, tj. stále jemnější rozrůžňování citů v procesu adaptace; kortikalizace, tj. neustále dokonalejší ovládání projevů citů a socializace, čili stále dokonalejší přizpůsobování emočních projevů jedince sociálně-kulturním podmínkám, ve kterých žije.

Vlastní funkci emocí můžeme spolu s Malrieuem [19] přirovnat ke zpětným vazbám, jimiž se organismus spontánně snaží vyhledávat vyrovnávající podnět. Mají tedy emoce v určitém smyslu funkci autoregulace. Tyto regulační systémy nejsou stálé, nýbrž se vytvářejí pod vlivem vztahů organismu k prostředí. Citový vývoj jedince znamená neustálou readaptaci jedince na neustále se měnící podmínky vnějšího a vnitřního prostředí na neustále vyšší úrovni rozvoje osobnosti. Objektivním zjišťováním úrovně emoční vyspělosti je možno získat přístup k vědeckému posuzování řady základních rysů osobnosti v souvislosti s procesem adaptace.

II. Základní rysy vývoje emocionality

Vývoj emocionality v dětském věku se projevuje postupnou diferenciací emočních reakcí, neustále se zvětšující rozmanitostí pohybů s nimi spojených a postupně se zdokonalujícím ovládním těchto pohybů. Raný vývoj emocionality probíhá v procesu složité interakce mezi zděděnými dispozicemi a vlivy prostředí. Tyto dva soubory faktorů umožňují značnou interindividuální variabilitu v citovém vývoji.

V literatuře je popsána řada pokusů vystihnout základní rysy emočního vývoje. Bridges (cit. podle 14) sestavil toto schema:

Porod						
3 měsíce			tiseň	vzrušení	potěšení	
6 měsíců	strach odpor vztek		tiseň	vzrušení	potěšení	
12 měsíců	strach odpor vztek		tiseň	vzrušení	potěšení povznesená nálada, náklonnost	
18 měsíců	strach odpor vztek žárlivost	tiseň	vzrušení		povznes. nálada, náklonnost k dospělým a k dětem	
24 měsíců	strach odpor vztek žárlivost	tiseň	vzrušení		radost povznes. nálada, náklonnost k dospěl. a k dětem	

Bridges vychází z předpokladu jednoho výchozího citu, který se v procesu vývoje postupně diferencuje. Jeho schema je značně zjednodušeným obrazem vývoje skutečnosti. Malrieu [18] rozpracoval podrobněji otázku vývoje a funkce

emocí v prvním roce. V prvním období (1–3 měsíce) jsou emoce stále pokračováním citů, které jsou projevem organické nerovnováhy: bolesti, potřeb a jejich uspokojování. Dospělý člověk může u dítěte navodit spokojenost a nespokojenost, poněvadž může být signálem radosti nebo utrpení. Takto vznikají podmíněné emoce. Ve druhém období (4–10 měsíců) jsou emoce (kromě strachu) zaměřeny k nějakému cíli ve smyslu dřívějších zkušeností dítěte a současně provokují diferenciaci jeho činností, čímž vzniká chování, kdy dítě neúmyslně zkouší okolí. V tomto období je zesílen vliv sociálního prostředí.

Ve třetím období (11–15 měsíců) nastává intenzivní socializace citového života, objevují se živé zájmy, lze již hovořit o skutečné náklonnosti, objevuje se již citový postoj, záměr a citová paměť. Někdy lze pozorovat výbuchy hněvu a oposici. Emoce nejsou již pouhým výsledkem činnosti, nýbrž závisí na zaměření, které jim dítě dává.

Malrieu se domnívá, že při úvaze o vývoji nelze vycházet z jedné základní emoce, jak to učinil Bridges. Své výsledky shrnuje takto:

„V prvních třech měsících života lze pozorovat čtyři typy citových reakcí: nespokojenost, spokojenost, náhlé procitnutí a zájem percepční. Jen první dvě formy mají zjevný emoční charakter: objevují se zprvu ve formě organické, pak sociální. Ve třetím měsíci nastává emoční podmiňování. Ve 4. až 10. měsíci se objevuje zprvu údiv, pak strach především v ambiguidních situacích, přání jsou zprvu zaměřena na zkoumané předměty, potom na nové předměty. Dítě se snaží využít výrazů emoce, zaměřuje je k určitému cíli. Objevuje se bouřlivé vítání, smích, netrpělivost, reklamace. Od 10. do 15. měsíce se emoce organizují ve funkci sebepřesvědčování. Objevují se »vášně«, výbuchy hněvu a úzkost.“

Langmeier [17] ve své škále vývoje emocí od 0 do 3 let zaznamenává odděleně vývoj záporných emocí (nespokojenost), kladných emocí (spokojenost), strachu a zájmů s přáními. V záporných emocích se po 15. měsíci objevuje vědomý odpor, negativismus, žárlivost, závist, agresivita vůči druhým dětem. Pro kladné emoce je příznačná radost ze samostatnosti, uspokojení z vlastních výkonů, vědomý souhlas a aktivní spolupráce a počátky vyšších citů (sympatie, soucítění, porozumění pro druhého, štedrost). Ve třetím roce se objevuje strach před nebezpečím, strach ze tmy, z výtvorů obraznosti a z pohádek. Dítě začíná své zájmy projevovat slovy, má zájem o hry se sociálním námětem a o práce v domácnosti.

Emoční vývoj v dalších vývojových obdobích dítěte je charakterizován především vývojem citů spojených se vznikem prožitku vlastního „já“, dále vývojem k nezávislosti a samostatnosti, vývojem citů sexuálních a tzv. vyšších citů (etické, estetické, intelektuální aj.). Sociální prostředí má čím dál tím významnější úlohu jednak při vytváření a diferenciaci emocí, jednak při modifikaci jejich vnějších projevů.

Emocionální vývoj se dovršuje zpravidla později než vývoj somatický, sensorimotorický a mentální v adolescenci nebo většinou až v období dospělosti. Cílem

Schema k zjišťování

Věková

A. základní oblast výskytu emocí	0—3 měs.	4—10 měs.	11—15 měs.	15—24 měs.	2—3 roky
1. orgánové pocity	křik při hladu a bolesti, klid při pohodlí	netrpělivost při neuspokojení potřeby			
2. city v procesu vnímání	úsměv při spatření osoby, křik při jejím odchodu	netrpělivost; radost z vnímání změny	aktivní vnímání pohybu — radost	radost z pozorování, preference barev	zvědavost
3. city v procesu činnosti	city vznikají podmiňováním		radost z nápodoby	aktivní spolupráce, uspokojení z výkonů	snaha samostatně pracovat
4. zájmy — přání		krátkodobý zájem o nové podněty	zájem o činnost	přání projevuje slovy, zájem o hru	zájem o hry se sociál. námětem
5. city spojené s prožíváním vlastního „já“					rozlišuje „já“ a „ty“, sebevědomí
6. city sociální		náklonnost k matce	iniciativa v sociálním styku		baví se s druhými dětmi, sympatie, lítost, závist
7. city estetické					láska k oblíbeným věcem
8. city sexuální				zájem o vlastní genitál	
9. city inte- lektuální				radost z pozorování	zvědavost
10. city mravní					soucitění, porozumění pro druhého

emoční vyspělosti
pásma

3—6 let	6—11 let	11—15 let	Znaky emoční zralosti 15—18 let a dále (20 let)	Použitelné metody (principy)
počátek ovlá- dání orgán. pocitů	ovládání orgán. pocitů		orgán. pocity zcela ovladatelné	pozorování, dotaz. schema, pokusy s bolestivými podněty
preferance tvaru	smysl pro nevhodnější věci, pozorov- ání přírody	pozorování chování lidí	jemná, diferen- covaná percepce, .. spojená s inten- sivními diferenco- vanými city	exposice obrázků, výběrové zkoušky, projekce
	snaha o nej- lepší výkon		uspokojení z práce, uspokojení z tvo- ření, iniciativa, smysl pro spole- čenské poslání práce	podmiňování emocí, nápodoba, aspirační úroveň, výkon. zkoušky, stress, frustrace
zájem o pohádky	zájem o četbu a poznávání	nediferencova- nost zájmů, zájmy spole- čenské	krystalizace z., z. specialisované, hierarchie zájmů, přání racionální, reálná	dotazníky zájmový dotaz. měření motivace
sebevědomí na podkladě vlastnictví	sebevědomí na podkladě výkonů	sebekritika, sebeláska, komplex méněcennosti,	diferencovaná schopnost intro- spekce, reálné sebehodnocení	dotazníky, zkoušky hodnocení, postoje
přátelství, láska k prostředí, žalivost, škodolibost	soucit, vcitování	intimní přátel- ství, občas samotářství	nezávislost na rodičích, kladný vztah ke kolek- tivu, samostatnost v jednání	výběr, hodnocení, soc. pokusy, frustrace a pro- jekce
estetický výběr	cít pro symetrii, ladění barev	cít pro krásu, vztah k přírodě a umění	potřeba estet. prožitků, diferen- cované a inten- sivní postoje v souvislosti s uměleckým zážitkem	výběr, hodnocení
	sexuální exhibice	zájem o druhé pohlaví	silný erotický vztah, trvalost cít. vztahů k manželovi, vy- rovnaná sexualita, vztah k dětem	postoje, motivace, výběr, sex. schema
zájem o pohádky	radost z poznávání	radost z tvoření	řešení životních otázek, filosofo- vání, potřeba poznávat a samo- statně řešit otázky	orientační reflex, rebusy, problémy, frustrace
smysl pro spravedlnost, cít pro povin- nost	smysl pro čest	boj za sprave- dlnost, ideály, svědomí	Realistické ideály. Autonomní mor- álka. Stupnice hodnot.	hodnocení, po- stoje, hierarchie hodnot pružnost, rigidita

B. základní kladné a záporné emoce	0—3 měs.	4—10 měs.	11—15 měs.	15—24 měs.	2—3 roky
1. radost	úsměv při kojení	hlasitý smích, výskání		radost ze změny	radost ze so- ciálního styku
2. strach	úlek při náhlém podnětu	strach z cizích osob a ne- známých míst; hrůza	ustrášenost, strach ze zvířat	stud	strach před nebezpečím, ze tmy, z vlast- ních představ
3. úzkost			úzkostnost, plachost	noční můry	
4. agrese		náznaky hněvu	výbuchy hněvu	vědomý odpor, negativismus, vzdor (I. období)	zlostnost, agresivita vůči druhým dětem

emočního vývoje je dosáhnout citové zralosti, která se projevuje citovou stálostí, ovládnutím nelibých emocí a citově rozrůzněným vztahem k životní i ideové realitě. Citové zralosti však dosahují jen poměrně málo jedinců.

III. Metodologické problémy objektivního zjišťování emoční vyspělosti — návrh vyšetřovacího schématu

Otázka kvantifikace emocí je při hodnocení jejich vývoje složitější nežli problém kvantifikace při hodnocení rozumových schopností. Je to dáno především velkou měnlivostí emocí, dále jejich složitou genetickou a výchovnou podmíněností. Zůstává však nutnost rozhodnout, zda emoční vyspělost daného jedince odpovídá předpokládanému průměru. V počátečním stadiu výzkumu je vhodnější toliko aproximativní hodnocení, tj. rozdělení do několika pásem: emotivita odpovídá věku a mentální úrovni; emotivita je na vyšší, případně nižší vývojové úrovni ve srovnání s věkem a s mentální úrovní.

Důležitou stránkou objektivního vyšetřování emocionálního vývoje je správné stanovení vývojových období. Domníváme se společně s Malrieuem [18], že nejvýhodnější je periodizace podle zásadních změn ve vývoji emotivity. Jelikož je taková periodizace v pozdějším věku dítěte velmi nesnadná, přidrželi jsme se v obdobích od tří let běžného dělení dětského vývoje.

Otázka normálních a nenormálních projevů v emocionálním vývoji je s klinic-

emoční vyspělosti (pokračování)

3—6 let	6—11 let	11—15 let	15—18 let a dále (20 let)	Použitelné metody (principy)
radost z úspěchu	radost z pochvaly	radost z dobrodružství	radost z práce, radost z pomoci bližním, životní optimismus	hodnocení postoje soc. experimenty
strach z neznámých předmětů	strach ze samoty, smrti, zkoušení, zesměšnění	strach ustává (spíše lítost a pláč)	ovládání a aktivní boj proti strachu	dotazník, laboratorní pokusy, projekce, frustrace, stress
		pocity beznaděje	ovládání a aktivní potírání úzkosti, sebeovládání, malá anxiosita	laboratorní pokusy, projekce
vztek	vzdor (II. období)	počátky ovládnání agresivních impulsů	ovládání a aktivní potírání agresivity, agresivita malá, toliko v sebeobraně	frustrace, stress projektivní metody zkoušky agresivity, dotazníky

kého hlediska velmi závažná. Normou zde rozumíme emoční zážitky a projevy přiměřené věku a mentální úrovni normálně vyvinuté osobnosti; za projevy abnormality lze považovat přetrvávání vývojově starších projevů, neúměrná intenzita negativních emocí, nadměrná celková citlivost, značná emoční labilita až nezvladatelnost, dále projevy patologické úzkosti, strachu a agresivity. Považujeme za nutné uvádět vždy kromě globálního posouzení emoční vyspělosti také příznaky emoční abnormity, jež mohou často snižovat celkovou emoční vyspělost člověka.

Za základní metodologické požadavky při psychologickém vyšetřování emoční vyspělosti je nutno považovat:

1. důsledný postup podle standardního schématu,
2. opakovatelnost psychologických metod,
3. objektivnost těchto metod,
4. validita, tj. správné zaměření metod,
5. správné časové omezení psychologického vyšetření (ne déle než hodinu),
6. plynulé střídání nejrůznějších kategorií psychologických metod (pozorování, interview, hodnocení chování, dotazníky, výkonové zkoušky, projektivní techniky, přístrojové pokusy, sociální experimenty).

Emoční vyspělost nelze přirozeně vyšetřovat zcela izolovaně. Pro důkladnější kvalitativní analýzu získaných dat považujeme za vhodné následující údaje:

- a) převažující typ vegetativní nervové soustavy,
- b) fyziologicky nejchoulostivější systém reagující za stressu,

- c) globální charakteristiku motoriky s hlediska psychomotility a koordinovanosti pohybů,
- d) globální posouzení typu vyšší nervové činnosti,
- e) povšechnou charakteristiku osobnosti s hlediska introverze-extraverze,
- f) stanovení stupně neuroticismu.

K tomuto účelu jsou nevhodnější dotazníky a snad i orientační vyšetření mentální úrovně (např. Raven).

Vlastní vyšetření emoční vyspělosti lze provádět na základě uvedeného schematu (viz schema). Jsou v něm uvedeny základní znaky emocionality a nejdůležitější kladné a záporné emoce. Každý znak je po prvé uveden v té etapě vývoje, v níž bývá zpravidla nejdříve zjišťován, v dalších etapách jsou uváděny jeho evoluční změny až do etapy předpokládané emoční zralosti.

Existenci každého znaku je nutno prokázat psychologickými metodami, které jsou rámcově navrženy. Současně je nutno určit vývojový stupeň daného znaku.

Výsledek vyšetření lze přibližně vyjádřit zlomkem, v jehož čitateli je počet prokázaných projevů emocionality přiměřených věku vyšetřovaného nebo věku vyššímu a ve jmenovateli počet zjištěných znaků emočního vývoje, přiměřených nižšímu věku. Je-li podíl jedna či větší než jedna, je emoční vyspělost přiměřená, normální; je-li podíl menší než jedna, je dané individuum po stránce emočního vývoje opožděno. Pathologické emoční projevy je nutno uvádět zvláště. Při hodnocení získaných výsledků je nutné uvážit také možnost vlivu interpersonálních vztahů, konfliktů, ideových problémů a jiných faktorů na emocionalitu.

Objektivní psychologické zjišťování emoční vyspělosti, jehož schematický postup byl naznačen, bude v praxi klinického psychologa užitečné jednak při zpřesňování diagnostické práce, jednak při volbě účinnějších způsobů ovlivňování emocionality pacientů.

I V. Z á v ě r

Autor se domnívá, že potřeby praxe klinického psychologa dostatečně zdůvodňují nutnost vytvořit speciální sestavu psychologických metod k zjišťování emoční vyspělosti. Podává předběžný návrh schematu hodnocení emoční vyspělosti, uvádí základní metodologické požadavky kladené na vyšetřování emocionality a rámcově označuje vhodné metodické postupy k zjišťování základních znaků emoční vyspělosti.

P O Z N Á M K Y

- [1] Beller, E. K.: Dependency and independence in young children, *J. Gen. Psychol.*, 87, 25—35, 1955.
- [2] Block, J., Martin, B.: Predicting the behavior of children under frustration, *J. Abnorm. Soc. Psychol.*, 51/2, 281—285, 1955.
- [3] Božovič, L. I. a kol.: Kapitoly z dětské psychologie, SPN, Praha 1953.

- [4] Cattell, R. B., et alii: The objective measurement of motivation structure in children, *J. Clin. Psychol.*, XVI/3, 227—232, 1960.
- [5] Davidson, H. H., Gottlieb, L. S.: The emotional maturity of pre- and postmenarcheal girls, *J. Gen. Psychol.*, 86, 261—266, 1955.
- [6] Diamant, J., Fischer, J.: K otázce validity měření frustrace u dětí, *Čs. psychiat.*, LVIII/3, 139—148, 1962.
- [7] Ekman, G.: Dimensions of emotion, *Acta psychol.*, XI/2, 1955.
- [8] Engel, B. T., Bickford, A. F.: Response specificity, *Arch. Gen. Psychiat.*, 5, 478—489, 1961.
- [9] Eysenck, H. J., Willett, R. A.: The measurement of motivation through the use of objective indices, *J. Ment. Sci.*, 107/450, 961—968, 1961.
- [10] Fischer, J.: Konflikty a neurosy u dětí, *SZN, Praha* 1959.
- [11] Fischer, J.: Die klinische Bedeutung der experimentelle Frustrationsversuche bei Kindern, *Pädiatrie u. Grenzgebiete*, 1/4, 231—235, 1962.
- [12] Gesell, A. et alii: The first five years of life, *New York* 1940.
- [13] Gesell, A., Amatruda, C. S.: Developmental diagnosis, *London* 1947.
- [14] Jersild, T. A.: Emotional development, v *Manual of child psychology*, ed. Carmichael, John Wiley, N. Y., 1946, str. 752—790.
- [15] Koch, J., Matějček, Z.: *Psychologie a pedagogika dítěte*, *SZN Praha*, 1960.
- [16] Kotásková, J.: Longitudinální výzkum tělesného a duševního vývoje dítěte (osobní sdělení).
- [17] Langmeier, J.: Sledování citového vývoje dětí v jeslích a dětských domovech (cyklostilované pozorovací schema).
- [18] Malrieu, Ph.: Evolution et fonction des émotions dans la première année de l'enfant, *Rev. Suisse de Psychol. pure et appliq.*, XIX/2, str. 132—151, 1960.
- [19] Malrieu, Ph.: Les conditions de l'évaluation des émotions dans la première année, *Rev. Suisse de Psychol. pure et appliq.*, XIX/3, str. 207—222, 1960.
- [20] Matějček, Z.: *Emoční deprivace (osobní sdělení)*.
- [21] Patterson, J.: The assessment of drive and inhibition in children, předneseno na sjezdu A. P. A. 1957.
- [22] Hinsey, C., Patterson, G. R., et alii: Validation of a procedure for conditioning aggression in children, předpublikační výtisk, 1961.
- [23] Saul, L. J.: *Emotional maturity*, N. Y., 1947.
- [24] Stefanovič, J., Rosina, J.: *Psychológia*, SPN, Bratislava, 1957.
- [25] Student, Vl.: Vegetativní a diencefalické příznaky (dotazníkové schema).

К ВОПРОСУ ОБЪЕКТИВНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ

И. Диамант

Оценка эмоциональной зрелости относится к важным задачам клинического психолога и имеет большое значение в его работе диагностической и в психотерапии. До сих пор однако не была разработана нацеленная психологическая методика, которая помогла бы точнее определить уровень эмоциональной зрелости.

В статье автор подчеркивает главные характерные данные развития эмоций от рождения до предполагаемой эмоциональной зрелости: дифференциация, кортикализация, социализация. Эмоциональное развитие направлено к постоянно более адекватному и гибкому приспособлению организма к изменяющимся внешним и внутренним условиям в отношении более высокого уровня развития личности.

Автор предлагает общую схему эмоционального развития и общие методические принципы, а также и более конкретные методические подходы к объективному исследованию и оценке степени развития отдельных признаков эмоциональности. Эмоциональная зрелость могла бы быть приблизительно выражена в форме дроби, у которой в числителе было бы указано число установленных проявлений эмоциональности, соответствующих возрасту исследу-

дуемого больного или возрасту более старшему, а в знаменателе число подтвержденных основных признаков эмоциональности, которые соответствуют более низкому возрасту.

В заключение автор высказывает мнение, что предлагаемая схема могла бы быть исходным моментом для разработки нацеленной системы психологических методов для исследования эмоциональной зрелости.

TO THE PROBLEM OF OBJECTIVE DETERMINATION OF EMOTIONAL MATURITY

J. D i a m a n t

The assessment of emotional maturity belongs to the important tasks of the clinical psychologist and is of a great significance in his diagnostic and psychotherapeutic work. However, no special psychological method which would enable to determine the level of emotional maturity more precisely has been elaborated so far.

The main features of emotional development from birth till the assumed emotional maturity are emphasized. They are: differentiation, corticalization, and socialization. The emotional development has a tendency to still more adequate and flexible adaptation of the organism to the changing external and internal conditions on a still higher level of the personality development.

A general scheme of emotional development is designed and the general methodological principles as well as more concrete methodological procedures for the objective assessment and evaluation of the development of individual signs of emotionality are indicated.

The degree of emotional development of an individual may be expressed approximately in the form of a fraction, in the numerator of which there would be the number of objectively assessed manifestations of emotionality corresponding to the age of the examined person or to a higher age; in the denominator of the fraction there would be the number of emotional manifestations corresponding to a lower age.

The opinion is given that the proposed scheme could be a suitable startingpoint for the elaboration of a special battery of psychological methods for examination of emotional maturity.